
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KIRÁNDULÁS A TÖRTÉNELEMBE

Apró István: *Küldetés*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

„Mostanában egyre többen töprengnek életem mozzatáról, s arról, hogy az eljövendő századokban egyáltalán megértik-e majd azokat az okokat és eszméket, amelyek miatt üldöztük, rontottuk egymást valaha. Egyáltalán eszébe jut-e majd az eljövendő kor emberének, hogy a földnek, amelyen áll, múltja van?” – elmékedtetni Apró István címadó kisregényének hőseit évekkel a Rákóczi-féle szabadságharc leverése után, s jó okkal, hiszen irodalmunk, még ha története nyúlfarknyi is, sokáig képtelen volt fölismerni, hogy a „földnek, amelyen áll”, igenis van múltja, mi több, ez a múlt mellözhetetlen, ha jövőjéről nem óhajt könnyelműen lemondani. Előbb irodalomtörténet-írásunk kezdte oszlatni a homályt, majd a hetvenes évek közepén, amikor irodalmi pályázataink még őriztek valamit az előző évtized lendületéből, egymás után születtek meg a közelebbi vagy távolabbi múltunkat megidéző regények. Némi túlzással azt is mondhatnánk akár, hogy csaknem divatja támadt a történelmi regénynek, hiszen akkoriban olyan kisebb tehetségek is próbát tettek vele, akik hosszabb lélegzetű prózai művek írására mindaddig nem is gondoltak.

Ez a lassan csituló hullám azonban mégsem hozott igazán jó regényt. Történelmünk egy-egy szegmentumát megvilágították ugyan íróink, megannyi izgalmas adatot, tény, eseményt időszerűsítve megálmodott hőseik révén, ám a múltakból felhordott anyag érdekes módon lefékezte a képzeletüket, s ahelyett hogy magukra a regényekre terelte volna a figyelmet, a történelmi tényeket domborította ki. Hiányzott náluk az a jelenből táplálkozó eszmei imperativus, amely áltörténelmi anyaggá lényegithette volna a felkutatott adatokat, s épp ezért műveik kisebb-nagyobb mértékben a krónikázás zsákutcájába tévedtek.

A csapdákkal nemigen törődve, Apró István egészen fiatalon s a fiatalság minden bizakodásával mégis e mellett a problematikus műfaj mellett döntött első könyvében. *Járhatatlan út* című kisregényében a török hódoltság korába, a már említett *Küldetés*-ben pedig a XVII–XVIII. századba lép vissza. Mindkét regény főhőse egyfajta reinkarnációs meggyőződés pozíciójából szemléli a történelmi eseményeket, s jut el végül a körforgás régóta kísértő képzetéhez. A *Járhatatlan út* Monos Bálintja úgy véli, hogy „a világban semmi sem változik, mindig ugyanazok a kérge sorsok ismétlődnek”, a „gonoszok is egyformán kegyetlenek minden időben, talán ugyanazok, miért is küldene Isten mindahányszor más üldözöket és gyűjtogatókat a sohasem változó, már jól be-

gyakorolt szerepre?”, a *Küldetés* fejedelmi követe pedig vaskos írói túlzással ráeszmél, hogy alighanem Monos Bálint „leszámazottja”, hiszen élete „mintha durva ismétlése volna az övének, talán az idők folytonosságára akar emlékeztetni valaki vagy valami”.

Az örökös ismétlődés átka nehezől tehát az emberiségre, hirdeti mindkét, „küldetését” valójában teljesíteni nem tudó regényalak, a fölmerült alap gondolat azonban nem gyűri tovább, belevész a túlsúlyra jutó leíró részletekbe. Mocsarak, nádasok, felperzselt falvak, menekülő toprongyosok, rájuk csapó tatárok, rablók, égő házak, meggyilkoltak tetemeinek képsorai váltják itt egymást, csupa olyan mozzanat tehát, amely a gyakori irodalmi használat következtében rég sztereotíppé vált. Ez azonban, lévén hogy Apró István jó érzékkel, a kezdő írók nyelvére jellemző görcsös precizitás nélkül teremti meg az ismerős szituációkat, még nem is lenne zavaró. Nagyobb baj az, hogy teljesen elfogadhatatlan megoldásokat is alkalmaz. A *Járhatatlan utat* például távolságtartón, egyes szám harmadik személyű narrációval indítja, később azonban váratlanul egyes

szám első személyre vált át, hogy aztán ismét a harmadik személyű ábrázoláshoz pártoljon vissza. Ennek következtében a kisregényt kizökkenető hullámlás keríti hatalmába, s még ritkás történelmi atmoszférája is elvesz. Minek ez? – kapja föl fejét az ember tanácstalanul, de a fölmerült kérdésre csak a *Küldetés* adja meg a választ. Ott ugyanis a már halni készülő egykori követ a következőképpen monologizál önmagáról: „Elbeszélésemet talán harmadik személyben kellene folytatnom, hiszen csak kívülről tudom látni azt az üveges szemű, rongyos, kormos megszállottat, aki ügyet sem vetve a véres forgatagra, keresztülnyargal a hihetetlen látomáson.” Úgy látszik, Monos Bálintot is hasonló alkotáslélektani dilemmák nyugtalanították – vesztére.

A nagyságos fejedelem embere egyébként módfelett ellentmondásos figura. Nagyenyeden, Debrecenben tanult egykoron, később Leydenben folytatta tanulmányait, s így érthető, hogy a háborús pusztítás látványára felfokozott intellektuális érzékenységgel reagál. Amikor fiatal szerb barátjával egy felperzselt falu határából Szeged felé indul a poros szekérúton, könnyekig megrendülve eszmélkedik: „Bárcsak minden ember érezhette volna, amit akkor mi ketten! Ha mindenki úgy sírt volna elanyátlanodva, tehetetlenül a legyilkoltak tetemei fölött, és nem kérdezné, ki tette, és ki az, akit megölték, ha mindenki olyan elszánt elkeseredéssel óhajtaná a megbékélést, mint mi ketten akkor...” Ez a mindenkire kiterjedő, a háborús vérontást mint olyant teljességgel abszurdnak látó pacifista emberség azonban utóbb csaknem nyomtalanul leépül követünkben, hisz küldetése teljesítése után nem tér vissza a kancelláriára, hanem fölcsap katonának, s Károlyi generális seregében hét álló esztendőn át keményen aprítja a labancot. Időközben megkérgesedett a lelke, mondhatnánk, minthogy azonban Apró István ezt a folyamatot nem motiválja kellőképpen, a gyökeres fordulat a regényhős ellen kezd beszélni.

Mindemellett Apró István prózájának reflexiókban gazdagabb rétegei sem hatnak meggyőzően. A szerző nemegyszer megtorpan, élettények minden feszültséget nélkülöző előadásába fojtja szövegét, máskor meg az olvasó alaposabb tájékoztatása kedvéért a „történelmi riport” térségére téved. A nyolcvanas évek derekán keletkezett két kisregény tehát végső fokon arról tanúskodik, hogy Apró István sem a világlátás, sem a prózáirói „lélegzetvétel” tekintetében nem tudta meghaladni a készülődés lépten-nyomon kiütköző jelzeteit.

Az elbeszélés nehézségeinek fölismerésére s a velük való eredményesebb küzdelemre csak ezután kerülhet majd sor prózavilágában.

UTASI Csaba

VILÁGSZÍNHÁZ

Eliza Gerner: *Osvrnuh se sjetno*. Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zágráb, 1988

A könyv, amelyet egy ültömben olvastam el, nemcsak egy kisvárosi úrilányból lett sikeres színésznő érzelmes visszanezése több mint negyven évet átfogó pályaképe. A személyes vallomáson túl egy fölöttébb izgalmas korszaknak is a keresztmetszete, hazai és nagyvilági hírességek vonulásával, abban a sajátos légkörben, ahol mintha minden út a színpadon át vezetne, s ahol a festett kulisszák s bizonyos bohém mellékíz ellenére történelmi eseményeket idéz vissza az emlékezet.

Mert ha az imént még Krleža *Agóniá*járól volt szó, mint a pályakezdés próbatételéről Laura szerepében, nem sokkal később már Belgrádban vagyunk, a Marx–Engels téri tömegben, ahol Tito beszél, s Tanhofer, a rendező megilletődve súghatja: „Gyerekek, mi most személyesen vettünk részt a történelem alakulásában!” A Tájékoztató Iroda határozatának vihara ugyanis a *Mirandolina* és a *Mese egy gyárról* című film közötti szünetben zúgott át a fejük fölött, korábbi eseményeket is megszólaltatva ebben a világ-ra szóló közjátékban. Az Anchlussét például, amikor éppen egy diákkiránduláson volt a kislány Bécsben, aztán 1944. március 19-ét, amikor Budapestre vonultak be a horogkeresztes csapatok, s ő hanyatt-homlok rohant haza, alig pár héttel doktorrá avatása előtt a közgazdasági egyetemen, ahogyan a zágrábi fakultást hagyta ott miattuk 1941-ben. A kapcsolatok Bécs, Zágráb és Budapest között később is találnak érintkezési pontokat a könyv lapjain, most azonban már derűsebb eseményeket tükrözve ebben az ismerős közép-európai szimbiózisban. Ezek a visszajátszások tér és idő koordinátái között nemcsak színéssé, de hitelessé is segítik tenni a személyes vallomást, s szinte természetessé a három nyelv otthonos használatát a váltakozó színpadokon, s a feleslegessé vált, de a „jólneveltséget” bizonyító kötelező franciával is megtoldva.

– Milyen voltam? – kérdezte mindezek után mégis 1946-ban, félénken, s azzal az izgalommal, amelyet őbenne nem tudott elnémítani a taps, mint a gyanútlan műkedvelőkben. Attól tartott, ez is az ismert úrilánynak kijáró siker volt. Korán lett volna tehetség-ről beszélve megnyugtani, udvariasan obligát dicséretekkel elhalmozni, amikor pedig neki az alkalmi szereplés Zilahy *Hazajáró lélek*jében több volt a kisebbségi összetartás szolgálatánál a többi műkedvelő között, akiket elemi dolgokra kellett megtanítani, ki-menni és bejönni, és kínos igyekezettel leszoktatni arról, hogy „dzsercsa” helyett gyer-tyát mondjanak, legalább egy estére kilépve a szelencei tájnyelv közegéből.

– Szép voltál, művelt és okos – hangzott az őszinte válasz, óvatosan mellőzve a „te-hetség” egyébként is viszonylagos és annyiszor könnyedén alkalmazott frázisát.

És abban az időben a város közönsége még emlékezett néhány igazán fényes, magas szinten tartott színházi előadásra, s nemzedékeken át emlegették Prielle Kornélia ven-